ASPECTE SEMNIFICATIVE PRIVIND ADAPTAREA SEMANTICĂ A TERMENILOR NEOLOGICI PEDAGOGICI LA SISTEMUL LIMBII ROMÂNE (TERMENI EXCERPTAŢI DIN PRESA ROMÂNEASCĂ DIN BANAT CU PREOCUPĂRI PEDAGOGICE [1860-1918])

IOANA LOREDANA BANADUC

Cuvinte-cheie: *adaptare semantică, glosare, termeni pedagogici*

Pe lângă aspectele tradiţionale ale procesului de adaptare a neologismelor, factorul semantic are rolul să clarifice natura relaţiilor noului termen cu unele componente ale vocabularului tradiţional.

În secolul al XIX-lea, glosarea era mijlocul necesar, la îndemâna cărturarilor, de corelare a neologismelor cu elementele lexicale tradiţionale pentru a evidenţia faptul că limba literară trebuie să fie transmiţătoare de cultură şi trebuie adaptată la nivelul vorbitorilor.

Atitudinea reprezentanţilor Şcolii Ardelene de „transpunere interpretativă a împrumutului neologic prin echivalenţe aproximative căutate în lexicul tradiţional, prin traducere, cuvânt vechi derivat semantic sau calc”[1] a fost continuată şi s-a manifestat până la sfârşitul secolului al XIX-lea, în sensul că în această perioadă glosarea presupunea „punerea faţă în faţă (în comentariile teoretice sau în practica scrisului)”[2] a elementelor vechi şi noi ale limbii.

[1] Doina David, *Cu privire la adaptarea semantico-sintactică a neologismelor în limba culturii româneşti moderne*, în „Contribuţii lingvistice”, Timişoara, Tipografia Universităţii Timişoara, 1986, p. 28.
[2] *Ibidem*, p. 29.

BDD-A12981 © 2011 Editura Mirton; Editura Amphora
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.75 (2026-11-02 05:20:42 UTC)

Astfel, a fost „creat un cadru favorabil perpetuării unora dintre vechile structuri ale românei literare”[3], asigurându-se „aspecte de continuitate ale evoluţiei acesteia”[4].

Fixarea statutului semantic al neologismelor presupunea stabilirea unor relaţii de echivalenţă în cadrul gloselor, acest proces fiind „într-o anumită măsură o problemă de echivalare sinonimică a cuvintelor vechi şi a celor care tindeau să pătrundă, şi chiar de substituire a celor dintâi, [...] precum şi o echivalare sintactică, rezultată din introducerea cuvântului nou în contexte specifice corespondentelor sale din fondul lexical mai vechi”[5].

Glosarea

În prima etapă a formării terminologiei pedagogice, mai precis la sfârşitul secolului al XVIII-lea, cei mai mulţi traducători au întâmpinat greutăţi în transpunerea în limba română a noţiunilor ştiinţifice. În primele scrieri cu caracter didactic, glosările apar încă din titlu, spre exemplu, la Gheorghe Şincai[6]: *ABC* sau *alphavit*; *ABC* sau *bucoavna*[7], în primele manuale destinate şcolilor din Banat, prelucrate după manuale germane: *bucvar sau începapere de învăţătură* sau, în text, prin traducerea integrală a termenului, prin perifraze sau prin folosirea lexemelor sinonimice: *table* „conţinut” *sau matime*, *lecţia sau învăţarea* etc.

Mai târziu, după 1860, glosările au avut ca scop major asigurarea accesibilităţii neologismelor, urmărind, în special, transferul terminologic, raportarea la un limbaj de specialitate cunoscut, reprezentat de un sinonim sau o explicaţie, în termeni de limbă populară. Prin transpunerea[8] în româna populară a conceptelor, învăţaţii

[3] *Ibidem.*
[4] *Ibidem.*
[5] *Ibidem*, p. 30.
[6] În lucrările publicate în 1783: *A.B.C. sau Alphavit pentru folosul şi procopsálá scoálelor celor normalesccii á neamului românesc*, la Blaj, şi *ABC sau Bucavnă spre folosul scolelor niamului romanesc*, la Sibiu. Vezi Gheorghe Şincai, *Opere I, Hronica Românilor*. Ediţie îngrijită şi studiu asupra limbii de Florea Fugaru. Prefaţă şi note de Manole Neagoe, Editura pentru Literatură, 1967, p. XXVIII.
[7] *ABC sau Bucavnă spre folosul scolelor niamului romanesc*, Sibiu, 1783 .
[8] Al Niculescu scrie: „Transpunerea în româna populară a conceptelor culturii vremii constituia, în cea mai mare parte din cazuri, o operaţie de sub-diferenţiere seman-

BDD-A12981 © 2011 Editura Mirton; Editura Amphora
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.75 (2026-11-02 05:20:42 UTC)

bănăţeni au urmărit să le introducă în circulaţie pentru a forma un corpus lexical de specialitate, adecvat culturii moderne.

În scrierile din presa românească bănăţeană cu preocupări pedagogice a vremii, cărturarii au avut grijă să asigure sensul contextual al noilor termeni. Concludente în acest sens sunt primele rânduri ale unui articol din anul 1887, în care noul termen este amintit şi explicat de pe poziţiile celui vechi, *bucoavnă*: „Dacă răsfoim anunţurile librăriilor e cu neputinţă să nu dăm de vreun soi de *bucoavnă* care poartă titlul tractatului de faţă. Putem alege din plin, avem *abecedare*[9] după toate metoadele perfecţionate şi neperfecţionate, aprobate şi neaprobate de ministerii şi consistorii"[10].

În corpusul lingvistic excerptat am identificat:

- Glosarea explicativă prin calc: *întipuire* sau *representaţiune*; *metod interogativ sau întrebător*; *forma erotematică sau întrebătoare*; *chipuri ajutătoare sau ausiliare; ţînta respectiv scopul din planul de învăţământ* ş.a. Această modalitate de echivalenţă lexico-semantică este mai redusă în perioada 1860-1918, comparativ cu perioada 1780-1860;
- Glosarea prin perifrază: *instrucţiuni pentru învăţători*, *adecă metodul după care au să propună învăţătorii învăţăturile din aceste cărţi; tractarea, adecă principiile metodice de propunere; învăţământul primariu, adecă şcolile noastre populare*; *a cultiva spiritul omului, adecă a ageri judecata şi a-i dezvolta baza precugetării*; *conceptul, adecă dacă pleacă de la intuiţiuni şi nu dă vorbe şcolariului de-a gata, vorbe goale*; *fixarea materiei, adecă ce şi cât are să se propună*; *subiectul gândirii, adecă ideea cu care se pune o altă idee în asoţiare*; *propunere euristică, adecă regulile să nu se comunice, ci să se dezvolte din mai multe exemple concrete*; *a analisa, adecă a desface complexiunile de idei (ori sensaţiunile);*

---

tică". Vezi Alexandru Niculescu, *Individualitatea limbii române,* 2. *Contribuţii socioculturale*, Bucureşti, Editura Ştiinţifică şi Enciclopedică, 1978, p. 155.

[9]Cf. N.A.Ursu, Despina Ursu, *Împrumutul lexical în procesul modernizării limbii române literare*, vol. II, Iaşi, Editura Cronica, 2006, p. 62. Et: lat. *abecedarius* şi *abecedarium*, fr. *abécédaire,* ngr.*ἀλφαβητάριον*; TDRW propune at. în 1825.

[10]Ştefan Velovan, *Abcdariu*, în FD, II, Caransebeş, 27 septembrie/9 octombrie 1887, nr. 39, p. 1.

BDD-A12981 © 2011 Editura Mirton; Editura Amphora
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.75 (2026-11-02 05:20:42 UTC)

modul cum are materia aleasă să se împărtăşească, adecă de la metod etc.

o Glosarea prin definiţie: sub *disciplină* înţelegem toate măsurile ce le ia învăţătorul spre a determina direct voinţa şcolarului ca să vieţuiască şi să se poarte în mod constant şi consecvent conform bunei cuviinţe şi legii morale (ARÎŞCDC, 1899, p. 35); întoarcerea în conştiinţă a unei idei întunecate se numesce *reproducere* (FD, 1888, p. 3); *obiectele (ilustraţiuni, tabele ori modeluri)* de care ne folosim pentru a face impresiune asupra simţurilor şcolariului, şi astfel, a produce întrînsul intuiţiuni chiare se numesc *obiecte sau mijloace de intuiţiune* (FD, 1886, p. 1); simţirea ce o dobândim despre o singură însuşire a obiectului se numeşte *percepţiune* (FD, 1886, p.1); simţirea sumară, compusă din mai multe percepţiuni pe care le dobândim prin cele cinci simţuri de la unul şi acelaşi obiect se numeşte *intuiţiune* (FD, 1886, p. 2) etc.

o Glosarea prin lexeme sinonimice a fost realizată prin mai multe modalităţi:

1. Termenul nou este plasat înaintea celui vechi (N=V). În această situaţie avem în vedere *glose explicative sau terminologice*: *apercepţiunea* este, se poate zice, totuna şi cu ceea ce în limbagiul vulgar se numeşte *cuprindere, precepere, înţelegere*; *formularele ori propisele copiilor*; *obiectele (ilustraţiuni, tabele ori modeluri)*; *forma acroamatică sau propunătoare, citirea logică sau curgătoare* etc.;

2. Termenul nou este aşezat după cel vechi (V=N). Acest mod de glosare indică o atitudine moderată a cărturarilor în procesul de introducere a unui nou termen: *testimoniu de calificaciune sau diplomă, din limba maghiară*; *creştere bună sau educaţie*; *progresul şcolarilor, adecă aşa numita clasificaţiune*; *lucruri aflătoare lângă-olaltă (coexistente) sau petrecute unul după altul (succesive)* ş.a.

Echivalenţele stabilite prin glose nu sunt întotdeauna exacte, între împrumut şi lexemul aflat deja în limbă existând diferenţe de sens: mărci semantice suprimate sau substituite, dar şi adaosuri semantice: *învăţătoriu (dascăl)*; *învăţătoriul* din şcoala nouă mai întâi de toate ar fi să fie *învăţător* şi *educator după prescrisele pedagogiei* (FD, 1902).

BDD-A12981 © 2011 Editura Mirton; Editura Amphora
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.75 (2026-11-02 05:20:42 UTC)

Acest mecanism lingvistic de comparare a termenilor noi cu alţii mai vechi, pe care învăţaţii îi considerau sinonime, a apărut în acest secol ca o normă de adaptare semantică a neologismelor, din cauza faptului că nu exista o unitate a modelului intern al limbii.

Doina David consideră că problema sinonimiei este plasată în domeniul extralingvistic al identificării obiectului: „cărturarii [...] reţineau adesea numai caracteristicile generale ale realităţii pe care cuvântul o denumea. Acest fapt *lărgea posibilitatea, dar, în acelaşi timp şi aproximarea echivalărilor sinonimice*, mai ales pe fondul unor norme generale funcţional-stilistice lipsite de precizie”[11]. De pildă, în unele articole se arată că termenii noi se pot înlocui cu cuvinte din lexicul tradiţional, fără a se exemplifica în ce condiţii: *apercepţiunea se poate zice totuna* şi cu ceea ce în limbagiul vulgar se numeşte *cuprindere, precepere, înţelegere* (FD, 1887).

Adaptarea semantico-sintactică a neologismelor s-a produs şi „printr-un conflict al modelului intern şi al diverselor modele externe, diferite în timp, în spaţiu sau în funcţie de cultura vorbitorilor”[12]. Spre exemplu, unitatea frazeologică cu caracter terminologic *a cerceta şcoala*, după construcţia germană *die Schule besuchen*, cât şi *a frecventa*[13] *şcoala* au apărut în cadrul aceloraşi articole de presă: „Din conspectul alăturat se constată că din 1965 prunci harnici de şcoală numai 1242 au corespuns datorinţei de *a frequenta şcoala*, prin urmare aproape jumătate din pruncii deobligaţi au rămas fără instrucţiune. Sub II se constată că *au cercetat institute de învăţământ* 896 prunci harnici de şcoală” (FD, 1887, p. 4).

Fenomenele extralingvistice şi-au pus amprenta asupra lexicului, acesta reprezentând cel mai mobil sector al limbii. TP a epocii, din textele de popularizare a ştiinţei, inclusiv manualele, generează restructurări ale relaţiilor semantice din cadrul lexicului limbii literare, întrucât apariţia elementelor lexicale noi duce la apariţia

[11] Doina David, *art. cit.*, p. 32.
[12] *Ibidem*.
[13] DA îl atestă, cu acest sens, în opera lui T. Maiorescu. Etimologia propusă este lat. *frequentare*. N.A. Ursu propune et. lat. *frequentare* şi fr. *fréquenter*, atestat în 1836 cu forma *frecuenta*, iar în 1837, varianta: *frecventa*. Vezi N.A. Ursu, Despina Ursu, *op.cit.*, p. 291.

BDD-A12981 © 2011 Editura Mirton; Editura Amphora
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.75 (2026-11-02 05:20:42 UTC)

unor sensuri noi. Se menţionează că „prin terminologie se modifică uneori relaţiile sinonimice, omonimice şi semantice ale vocabularului. Anumite caracteristici lexicale şi morfologice ale stilurilor (în special ale stilului ştiinţific şi ale unor variante ale stilului artistic – ca publicistica) sunt în legătură, de asemenea, cu folosirea cuvintelor tehnice”[14].

Având în vedere că sinonimia[15] se constituie într-un „factor diagnostic în evoluţia românei literare”[16], putem spune că pe teritoriile româneşti au existat şi cuvinte apropiate ca sens între care putem stabili relaţii de sinonimie parţială. Aceste relaţii se exercită, uneori, între sensuri aparţinând unor epoci, zone geografice şi registre stilistice diferite, între sensuri principale şi sensuri secundare, etimologice şi derivate.

Dacă, în sens ideal, sinonimia lexicală presupune identitate referenţială care poate fi verificată prin substituirea cuvântului în acelaşi context, atunci la nivelul vorbirii individuale, sinonimia are o sferă mai largă de realizare, permiţând chiar diversificarea şi rafinarea expresiei lingvistice.

De pildă, neglijând eventualele diferenţe de ordin cronologic, parţial şi stilistico-funcţional, în cazul TP există seria sinonimică: *meşter – magistru – măiestru*

meşter s.m. (înv.) „dascăl” (din magh. *mester*, cf. lat. *magister*);

magistru s.m. (livr.) „dascăl, profesor” (din lat. *magister*, cf. germ. *Magister, fr. magister*);

maestru s.m „dascăl ~ de desen, ~ de dexterităţi” (din it. *maestro* < lat. *magister*);

---

[14] I. Coteanu, *Probleme actuale ale terminologiei ştiinţifice şi tehnice*, în „Limba Română”, 1967, nr. 6, p. 497-498.

[15] Condiţiile de sinonimie ar fi: identitate de referent, dacă termenii aparţin aceleaşi variante stilistice a limbii, identitate semică sau echivalenţă semantică (prin neglijarea a două trăsături semantice), substituţia în context. Vezi Ion Coteanu, Narcisa Forăscu, Angela Bidu-Vrânceanu, *Limba română contemporană. Vocabularul*, Bucureşti, EDP, 1985, p. 85-104.

[16] Florica Dimitrescu, *Dinamica lexicului românesc: ieri şi azi*, Cluj-Napoca, Editura Logos, 1994, p. 30.

BDD-A12981 © 2011 Editura Mirton; Editura Amphora
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.75 (2026-11-02 05:20:42 UTC)

măiestru s.m. (înv.), dubletul vechi şi popular al lui *maestru*, „învăţat, persoană care a adus contribuţii într-un domeniu, şef de şcoală, dascăl” (< lat. pop. *maistrus*, *-um*, lat. clas. *magister, -um*). Termenii din seria sinonimică prezentată au ca element comun etimonul latinesc: *magister*.

Deşi în terminologie, în general, sinonimia este considerată „un proces care subminează claritatea limbajelor specializate”[17], considerăm că în textele de popularizare a ştiinţei, din perioada supusă discuţiei, sinonimia poate fi explicată ca atribut al diverselor modele care existau în limbă şi care, uneori, ajung să coexiste şi să se suprapună.

Purtând pecetea „stabilităţii lingvistice active”[18], limba literară a secolului al XIX-lea evidenţiază un proces complex de adaptare a neologismelor. În analiza realizată am avut în vedere aspectele semnificative ale adaptării fonetice, încadrării morfologice şi semantice a neologismelor la structura limbii.

Analizând corpusul lexical, am observat diversitatea formelor, alternanţa lor, atât de la autor la autor, cât şi în textele aparţinând aceluiaşi autor. Dificultăţile de adaptare, în cazul neologismelor, pot fi puse pe seama stadiului de dezvoltare al limbii, în evoluţia sa spre forme unitare. Cauzele oscilaţiilor de adaptare a neologismelor au fost determinate de:

- modelele externe, diferite în timp şi spaţiu, spre exemplu: pătrunderea unor variante lexicale prin surse diferite, în perioade diferite; evoluţia diferită a limbilor romanice, în comparaţie cu limba latină, a dus, în timp, la tratamentul fonetic diferit al unor sunete sau grupuri de sunete.

- modelul intern, care nu a fost caracterizat întotdeauna prin unitate; spre exemplu: adaptarea propriu-zisă depindea de autor, de formaţia culturală a acestuia, cu alte cuvinte, de cunoştinţele lingvistice ale individului sau ale grupului social din care făcea parte şi de modificările fonetice cu caracter popular, permanente la nivel regional.

[17] Maria Ploae Hanganu, *Specificul terminologie ca ştiinţă*, în „Limba Română”, XLIV, nr. 9-12, p. 530.
[18] Doina David, *art. cit.*, p. 34.

BDD-A12981 © 2011 Editura Mirton; Editura Amphora
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.75 (2026-11-02 05:20:42 UTC)

Toate aceste aspecte pot fi raportate la ideologia lingvistică a epocii, aceasta, este de părere Doina David, „s-a caracterizat şi prin aspecte neunitare, prin elemente contradictorii chiar, prin varietatea criteriilor adoptate în activitatea normativă şi a modelor urmate, a atitudinilor faţă de limbile literare care ne-au influenţat”[19].

Bibliografie

Coteanu, Ion, *Probleme actuale ale terminologiei ştiinţifice şi tehnice*, în LR, nr. 6, 1967.

Coteanu, Ion, Forăscu, Narcisa, Bidu-Vrânceanu, Angela, *Limba română contemporană. Vocabularul*, Bucureşti, EDP, 1985.

David, Doina, *Cu privire la adaptarea semantico-sintactică a neologismelor în limba culturii româneşti moderne*, în „Contribuţii lingvistice”, Timişoara, Tipografia Universităţii Timişoara, 1986.

Dimitrescu, Florica, *Dinamica lexicului românesc: ieri şi azi*, Cluj-Napoca, Editura Logos, 1994.

Maria Ploae Hanganu, *Specificul terminologie ca ştiinţă*, în „Limba Română”, XLIV, nr. 9-12, 1995.

Niculescu, Alexandru, *Individualitatea limbii române,* 2. *Contribuţii socioculturale*, Bucureşti, Editura Ştiinţifică şi Enciclopedică, 1978.

Ursu, N.A., Ursu, Despina, *Împrumutul lexical în procesul modernizării limbii române literare*, 2 vol., Iaşi, Editura Cronica, 2004-2006.

Izvoare şi sigle:

ARÎŞCDC „Almanah edat de Reuniunea învăţătorilor de la şcolile confesionale gr.or. din dieceza Caransebeşului”, Caransebeş, 1899.

FD „Foaia Diecezană Caransebeş. Organ al Eparchiei gr.or.rom. a Caransebeşului”, (17 ianuarie 1886-1950).

ASPECTS SIGNIFICATIFS CONCERNANT L'ADAPTATION SEMANTIQUE DES TERMES NEOLOGIQUES PEDAGOGIQUES AU SYSTEME DE LA LANGUE ROUMAINE

(Abstrait)

Cet article vise à souligner les aspects importants concernant l’adaptation sémantique des termes néologiques pédagogiques. Ces termes ont été identifiés dans la presse roumaine du Banat ayant des préoccupations pédagogiques (1860-1918).

[19] *Ibidem*.

BDD-A12981 © 2011 Editura Mirton; Editura Amphora
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.75 (2026-11-02 05:20:42 UTC)